

שתורה ומדינה הלכה למעשה - הדלפות לתקשורת פיצוי על נזקי לשון הרע בראי ההלכה

- הלכות לשון הרע להבנת הרמב"ם מתחלקים לארבעה חלקים: רכילות, לשון הרע, הוצאת שם רע, ובעל לשון הרע. בין החלוקה הראשונה לשנייה, היינו בין רכילות לבין לשון הרע נראה לדבריו שישנו שוני. מדבריו עולה שהתוספת של לשון הרע על רכילות הינה, שהמספר לשון הרע הינו מספר בגנות חברו, וממילא נראה שההולך רכיל אינו מספר בהכרח בגנות חברו. אולם מאידך גיסא, לא מסתבר שאדם המספר דברים טובים על חברו יחשב כהולך רכיל. אלא נראה שהגדרתו הבסיסית של איסור רכילות הינה, שההולך רכיל מטרתו להטיל קנאה ואיבה בין שני אנשים, וממילא ע"י שמספר לאדם מה חברו אמר עליו, למרות שאינו מספר בגנות חברו, ואינו אומר עליו שהינו גזלן וכדומה, מ"מ מתוך סיפור זה של גילוי מה שחברו אמר עליו יוצר סכסוך בין אנשים. כלומר, אם בלשון הרע אומר גנות על חברו, ברכילות אומר דבר שכתוצאה מאמירתו מתפתחת איבה ושנאה בין שני אנשים, אע"פ שאין בדבריו גנות מובהקת.
- בנוסף להסבר הרמב"ם לדין הקלאסי של רכילות, מובא בגמ' מצב נוסף בו ניתן לעבור על איסור רכילות. כאשר דיין מדליף את החלוקה הפנימית בין הדיינים מי מהם זיכה ומי חייב, ואומר לאחר גזר הדין שהוא אכן זיכה, אולם חבריו היו רבים ממנו, ולכן נפסק הדין כמותם, הם אלו שחייבו, והם כביכול אשמים בכך שאדם פלוני עתה עשוי לאבד הון רב, עקב פסיקתם נגדו. הגמ' תולה איסור זה בפס' לא תלך רכיל בעמך, אך מוסיפה פסוק נוסף מספר משלי: "הולך רכיל מגלה סוד". באחרונים מובא שפס' זה הובא בגמ', ע"מ להדגיש את העובדה שאכן דיין זה שכל חטאו היה שגילה סודות, שהרי לא ברור מהו הסכסוך הנובע מדבריו, משום שאין פגם במעשיהם של חבריו הדיינים שחייבו את הנתבע לשלם מכספו. שכל בר דעת יודע שכניסה לבית הדין טומנת בחובה אפשרות ריאלית לאבד את כספו. והרי גם דיין זה, המספר על פסיקתם המחמירה של הדיינים האחרים כנגד הנתבע, מודה שעשו הם כהוגן, וגם הנתבע עצמו צריך להצדיק את הדין עליו, ולהבין שאם כך פסק בית הדין, כנראה שאכן חייב להוציא מכספו. ממילא היה מקום לחשוב שאדם זה אינו נכנס בגדר הולך רכיל, כפי שהוא מובא ברמב"ם הנ"ל. ע"כ אומרת הגמ', שגילוי סודות אלו גם הם חלק מהגדרת רכילות, ודיין העושה כן עובר על איסור רכילות. מוסיפה הגמ' ואומרת, שלא רק בהדלפה של פרטי המחייבים והמזכים בבית הדין יש משום הולך רכיל מגלה סוד, אלא גם מחוץ לכותלי בית הדין, כל המגלה סודות שנאמרו בפורומים סגורים בלא שהייתה לו רשות לכך, עובר על לא תלך רכיל בעמך. משום, שכדברי הפסוק המובא לעיל, אדם שהינו מגלה סודות, עובר על איסור רכילות.
- מדברי רש"י בהסברו לאיסור גילוי הסודות המכונה בימינו הדלפות עולה, שגם בגילוי הסודות קיים אלמנט של לשון הרע. היינו, שע"י גילוי הסודות נוצר סכסוך בין אנשים. שאע"פ שאין בגילוי הסודות, משום סיפור בגנות כלשהי, מ"מ חייב להיות עניין רע היוצר סכסוך בין אנשים, אחרת, כהגדרת הרמב"ם לאיסור רכילות, נראה לא ניתן יהיה לעבור על איסור רכילות. מדבריו יוצא, שמה שבא הפסוק במשלי לחדש לנו, הינו פרט ודוגמא לאיסור רכילות שהגדרתו יצירת סכסוך בין אנשים. אחת האפשרויות ליצור סכסוך זה, הינה ע"י גילוי סודות לא כל כך נעימים לשומעם, ובכך לגרום ליצירת מתחים בין אומר הסוד לבין מי שנאמר עליו, לו אותו רכיל הולך ומגלה הסוד. זוהי אכן הדוגמא המובאת לעיל בגמ', בעניין הדיינים המגלים מי זיכה ומי חייב, ובכך עלול להיגרם מתח בין הנתבע לבין אלו שחייבו אותו. מדברי רש"י נראה לכאורה, שאין כל חידוש בפסוק זה ובדברי הגמ', אלא מקרה זה מהווה רק דוגמא לאיסור רכילות הידוע והמוכר. ר' יונה לכאורה, חולק על הבנה זו ברש"י. מדבריו עולה, שגם כאשר אין לשון הרע כלל בגילוי הסוד, אפילו אם הינו אמירה סתמית חסרת כל חשיבות, יש בכך משום איסור רכילות. טעמו של ר' יונה, כפי שמובא בדבריו הינו, שבעצם גילוי הסוד, יש משום הסבת נזק למספר הסוד, הנותן אמון בשומע בכך שלא יוציא את הנאמר לו בחזרי חזרים. נזק זה, כדברי ר' יונה, מחזיר אותנו ליסוד דברי הרמב"ם, כפי שהובאו בעבר, להגדרת כל העברות ממשפחת לשון הרע, הכוללת בתוכה גם את איסור רכילות. ע"מ שיתקיים איסור לשון הרע מכל סוג שהוא, ישנו צורך שיהיה בסיפור דברים אלו, משום יצירת נזק, ולכל הפחות, צער כלשהו, למי שמספרים עליו. נראה שגם באיסור רכילות השייך למשפחת העברות העומדות תחת הכותרת של לשון הרע, כאשר ישנו נזק או צער שנוצר ע"י הסיפור, או אז מתקיימים התנאים לאיסור רכילות. ע"כ, מכיון שבעצם גילוי הסוד נגרם צער למספר הסוד, ופגיעה קשה באמון שנתן בשומע הסוד, מתוך כך ישנו איסור רכילות. כלומר ישנו חידוש דין העולה מדברי ר' יונה, שגם כאשר מדליפים דבר שאין בו מוטיב של גנות, באופן שידוע שאומר הדברים לא היה מעוניין שהדברים יתפרסמו, ישנו איסור של גילוי סוד. משום שבפועל יש כאן משום הסבת נזק לאומר הדברים, ושבירת האמון שנתן בשומע לרסיסים, זהו לכשעצמו דבר שנוצר עקב גילוי הסוד. ע"כ עומד הסוד בגדרים של רכילות שהינם, אחר הרחבת הגדר ע"י ר' יונה, כל אמירה, שאע"פ שאין בה גנות, אם תסב נזק כלשהו, בין סכסוך ובין צער או נזק לאומר הדברים, כאשר תאמר בפני אדם שלא אושר לומר לו דברים אלו, יש בכך משום רכילות. לדברי ר' יונה מובן עתה, מהו החידוש שלמדה הגמ' מהפסוק במשלי, שהינו תוספת ביאור והסבר בגדרו של איסור הרכילות. שלא רק שמדובר על גרימת סכסוך בין אנשים, אלא אף אם ע"י פרסום דברים, אע"פ שאין בהם עצמם גנות, וגם לא בתוכן הדברים דבר העלול להיות לרועץ, למי שביקש להסתיר את הדברים ולאומרם בהחבא. אלא גם כאשר אדם מגלה סוד, יהיה תוכנו אשר יהיה, ובכך גורם נזק ושבירת אמון של אומר הדברים, יש משום איסור רכילות. נראה שאף רש"י יודה לדברי ר' יונה, שלדבריו צריך שיהיה אלמנט של אמירה רעה בגילוי סוד זה. אכן בהסברו של ר' יונה, בכל גילוי סוד באשר הוא, ישנה אמירה רעה בעצם סיפור וגילוי הסוד, ושבירת האמון שניתן באיש סוד זה, שלא ידליף את הנאמר בהצנע. ממילא ניתן לומר שגם רש"י מודה לדברי ר' יונה, ואינו חולק עליו.
- מכל דברינו הנ"ל עולה, שהקשר הקיים כיום בין אנשי תקשורת לבין אישי ציבור, אשר האחרונים, ע"מ להתקדם בסולם התפקידים והדרגות, מדליפים חדשים לבקרים מידע הנאמר בפורומים סגורים לאנשי תקשורת השואגים לטרפם, ובכך מבטיחים לאותם מדליפים חיסיון תקשורתי ועזרה, ע"י הטיית דעת הקהל לטובת מועמדותו לתפקידים עתידיים, הינו פסול בהחלט, ונוגד את דרכה של תורה. משום שכל הדלפה באשר היא, כאשר אין אישור לפרסם מידע זה הנאמר בחזרי חזרים, הינה בגדר של איסורי רכילות מן התורה. חרף העובדה שישנה חשיבות רבה בהתקדמות אנשי אמונה ומסורת

במעלה התפקידים הציבוריים, כלל נקוט הוא בידינו, שאין עושים מצוות ע"י עברות. ע"כ, למרות שקשה מאוד להתקדם בלא איש תקשורת המתעדת ומקדם מועמדות של פלוני ע"פ חברו, וזאת הוא עושה בתמורה להדלפות וטובות הנאה תקשורתיות אלו ואחרות, אסור להדליף גם בשם האידיאלים הגדולים הנ"ל. יוצאים מכלל איסור גורף זה הינם שני מקרים בהם, כפי שראינו בעבר, לא קיים איסור לשון הרע מכל סוג שהוא, וממילא ניתן יהיה להדליף באופנים אלו. ראשית לכל ההיתרים, הינו ההיתר להדליף ידיעות, שהאומר אותם בפורומים סגורים רוצה ומעוניין, ולכל הפחות לא אכפת לו, שהדברים יודלפו. באופן זה אין עברה על איסורי לשון הרע מכיוון שישנה מחילה גמורה על אמירתם. אופן נוסף בו תהיה ההדלפה מותרת, ואף מחויבת כפי שראינו בעבר, הינו מצב בו ההדלפה הינה לתועלת הציבור, כאשר בלעדיה יוסב נזק גדול לציבור במידה ומידע זה לא ייחשף לציבור הרחב, ואין דרך אחרת למנוע נזק זה בלא פרסום הדברים שנאמרו בתדרי חזרים.

- ע"פ פשט דברי הגמ', למרות שאיסורי לשון הרע חמורים עד מאוד כפי שראינו בעבר, אין מקום לחייב את המדבר לשון הרע ובכך גורם ביוש לחברו בבית דין של מטה, אלא להשאיר את הענישה בתחום זה לקב"ה כפי שנעשה בדיני תורה רבים אשר לא יורדים בחומרתם מחומרת לשון הרע. אולם הראשונים בהתייחסותם לסוגיה זו, נתנו פתח לחיוב אדם המבייש כדוגמת אמירת לשון הרע ורכילות. הרמב"ם סובר, שלמרות שע"פ דיני התורה אין לחייב על ביוש בדברים בלבד, מ"מ ע"פ "תקנות הקהל" המקנות לבית הדין להפעיל שיקול דעת ולקנוס אף על דברים שלא ראויים לקנוס עליהם, ניתן לקנוס גם על ביוש זה, ובכלל לקנוס על אמירת לשון הרע הגורמת בוש לחברו, לפי ראות עיני הדיינים בכל זמן ומקום. לעומתו, הרא"ש מביא את דברי רב שרירא גאון, המפרש שישנה תקנה של נידוי עד שהמבייש יפייס את המבויש כראוי. בימינו עונש הנידוי אינו אפקטיבי דיו, אולם יתרון דברי הרא"ש על הרמב"ם הינו, שלדבריו ישנה תקנה מסודרת המאפשרת להעניש בצורה זו או אחרת את המבייש ומוציא הדיבה, בעוד שלדברי הרמב"ם הדבר תלוי בתקנות הקהל, שאינם מקנים לכל בי"ד בכל אתר להפעיל סמכות זו. שהרי ישנם דעות שונות לגבי האפשרות להפעיל סמכות זו. יש אומרים שרק בי"ד הגדול יכול להפעיל סמכות זאת, ועוד מספר סייגים בשימוש בכך זה, המצמצמים את יכולת בית הדין לפעול מכח תקנות הקהל. בנוסף למחלוקת הנ"ל, ישנו מקור בדברי הירושלמי לכך שניתן לקנוס בקנס ממוני מי שמבייש ת"ח. גם תקנה זו, כפי שנראה מלשון הירושלמי, אינה מעיקר דין תורה, הפוטר מבייש בדברים בלבד בלא נזק פיזי, מחיוב ממוני. השו"ע מביא להלכה את דברי הרמב"ם והרא"ש גם יחד. לדבריו נראה, שניתן אכן להשתמש בכח תקנות הקהל המקנה לבית הדין סמכות לקנוס את המבייש חברו לפי ראות עיניהם, ובד בבד מאפשרת התקנה הקבועה המובאת ברא"ש, לבי"ד אשר לא יכול להשתמש בכוחו כמתקן תקנות, לנדות את המבייש עד שיפייס את חברו.

- בהסבר הפטור על ביוש בדברים, כגון אמירת לשון הרע וכדומה בתקשורת, נאמרו באחרונים שתי גישות עיקריות. גישה אחת אומרת, שאכן בוש בדברים חמור מנזק פיזי הפוגע בגופו של אדם, ולכן התורה מחייבת את החובל בחברו במספר חיובי ממון, שמטרתם לפצות את הניזק על הנזק שנגרם לו. אך בבושת בדברים אין חיוב, מפאת העובדה שהנזק אינו מספיק חמור, בכדי לחייבו בחיובי ממון. לעומת גישה זו, ישנה גישה נוספת בדברי הפוסקים, הסוברת שביוש בדברים חמור מנזק פיזי שפוגע בגופו של אדם, וביוש בדברים פוגע בנפשו של אדם, אשר לעיתים גורם לפציעה נפשית שלא ניתנת להירפא לעולם. אכן לעיתים רבות אנו רואים מסע הכפשות כנגד אדם מסוים, אשר ע"י גורם לאדם פצעים נפשיים המסתיימים, לעתים, בשימת קץ לחייו, או קרוב לכך, מה שלא קיים כמעט לאחר נזקים פיזיים, קשים ככל שיהיו. לפי גישה זו לכאורה קצת קשים דברי הגמ' האומרת במפורש שהמבייש בדברים פטור מכלום. אלא שהמצדדים בגישה זו יאמרו, שפטור זה אינו בא לציין את ההקלה בעונש כלפי מבייש זה, מפאת מעשהו הקל ביחס לנזקים פיזיים, אלא להיפך בא לומר, שכל הון שבעולם לא יכפר לאדם הגורם נזק כה גדול לאדם זה או אחר, בדומה לדיני תורה חמורים רבים, אשר העונש עליהם נחתם בבית דין של מעלה בלבד, בלא מעורבות של בית דין של מטה כלל. כן מצאנו בהלכות לשון הרע, שמכללם עולה דינו של ביוש זה, שהמלביין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, מה שלא נאמר כלל, במזיק נזק פיזי לאדם.

- לכאורה נשאלת השאלה, כיצד נתנו חז"ל דעתם לקנוס אדם על ביוש חברו ועל נזקי לשון הרע, כאשר התורה פוטרת אותו, תהיה סיבת הפטור אשר תהיה. נראה שע"פ דברינו לעיל, אין בתשלום קנס זה משום כפרה על חטאו של המבייש והאומר לשון הרע, שהרי כדברי חז"ל במספר מקומות אין לו חלק לעולם הבא. אלא נראה שתקנת קנס זה לכל השיטות עניינה, לתקן את החברה, ולוודא שגם במידה ועונשים של בית דין של מעלה לא ירתיעו את מוציאי הדיבה והלשון הרע, בי"ד של מטה ידאג להענישם בחומרה. לא להם אנו דואגים ולכפרתם, שזאת רוצה התורה להשאיר לבי"ד של מעלה, אלא לטובת הציבור, ומי שניזוק כתוצאה מהביוש שלהם. באופי המציאות התקשורתית בימינו, עת בה בלא ספק נראה, שלעיתים רבות, עטו של הכתב והמיקרופון שלו חזים בהרבה מכל סכין או כלי נשק אחר, מובן לחלוטין הכח שנתנו חז"ל לבתי הדין לתקן תקנות ולקנוס בקנסות כבדים מוציאי דיבה ולשון הרע, השופכים דמם של אנשים דבר יום ביומו, אשר נראה שרק קנסות כבדים מאוד, ירתיעו את מוציאי הדיבה מלבצע את זממם. אין ספק שחוק לשון הרע במשפט האזרחי, המאפשר לבתי המשפט להטיל קנסות על מוציאי דיבה לוקה בחסר. משום שהוא נותן מענה רק למה שמוגדר בהלכה כמוציא שם רע. דהיינו, רק כאשר הדברים שנאמרו כנגד אדם מסוים אינם נכונים, או אז בית המשפט יכול לחייב את מפרסם הדברים בקנס כספי. לעומת זאת ע"פ דיני תורה מן הראוי לחייב את כל אומרי לשון הרע בקנסות, אפילו שהינם נכונים ומבוססים, כל עוד שאין באמירה זו משום לשון הרע לתועלת הציבור, אשר בלא פרסום הדברים יוצר נזק לציבור כולו. נראה שיש להטיל בימינו קנסות כבדים על הוצאות דיבה ולשון הרע, משום שחרב הלשון העט והמיקרופון משתוללת ברחובות, ורק הטלת קנסות אלו, יגרמו לחרב זו לחזור לנדנה ולו במעט. אין לחשוש מכך, שבאופן זה של הטלת קנסות כבדים מדי, גם לשון הרע לתועלת לא יפורסם מפחד שמא יקנסו גם אמירות אלו. משום שלצערנו המצב כל כך פרוץ בנידון זה, שישנו צורך להקצין לכוון אחד, ע"מ להגיע לדרך האמצע, כדברי הרמב"ם.